

بررسی تأثیرات کاربری‌های شهری بر هویت شهر اسلامی.

محدوده مورد مطالعه: منطقه یک شهر یزد

بهار نوکار^۱، زینب کرکه‌آبادی^{۲*}، عباس ارغان^۳

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

^۲ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

^۳ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

تاریخ دریافت: ۹۵/۴/۱؛ تاریخ پذیرش: ۹۵/۸/۸

چکیده

شهرهای کشور ایران از لحاظ زمانی و مکانی و شاخص‌های فرهنگی اجتماعی، در زمره شهرهای اسلامی قرار می‌گیرند و شهرها تنها از لحاظ ابعاد کالبدی و وجوه و مولفه‌های هویت ساز شهرهای اسلامی (کاربری‌ها، مظاهر معماری و ساختمانی، فعالیت‌های شهری، خصوصیات تحرکی، سیما و منظر شهر و از این قبیل) در رده‌های مختلف قرار گرفته و حتی درون هر شهر، شاهد بافت‌ها و محلات متفاوت از لحاظ دارا بودن هویت شهر اسلامی می‌باشد. لذا در این تحقیق سعی شده که با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی تأثیرات کاربری‌های شهری (مذهبی، فرهنگی، تجاری خدماتی) بر هویت شهر اسلامی و به طور خاص در منطقه یک شهر یزد با توجه به این مسئله که در منطقه مورد مطالعه، بخش‌های تاریخی شهر بر اساس بی توجهی و شاید فقدان پاره‌ای از موارد و هسته‌های جدید و نوساز به دلیل ضعف در برنامه‌ریزی و طراحی درست و اصولی و همچنین نادیده گرفتن هویت اصیل و دیرینه شهر، شاهد از بین رفتن هرچه بیشتر و بیشتر هویت شهری و به دنبال آن شکل‌گیری بافت‌ها و مناطق عاری از هرگونه هویت کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و... هستند، پرداخته شود. ابزارهای گردآوری اطلاعات شامل، نرم افزار GIS، برداشت میدانی، مصاحبه و پرسش‌نامه می‌باشد و با استفاده از آزمون‌های آماری و روش تحلیل شبکه به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته شده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که، بین تأثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد، بیشترین تأثیر را کاربری‌های مذهبی و در ویژگی‌های بعد عینی و کمترین تأثیر را کاربری‌های فرهنگی و در ویژگی‌های بعد ذهنی در منطقه مورد مطالعه داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: کاربری‌های شهری، هویت، شهر اسلامی، منطقه یک شهر یزد

مقدمه

دادن رفتار آحاد جامعه و هدایتشان به سمت اهداف برآمده از مبانی عقیدتی تمدن مورد نظر ایفای نقش نمایند (نقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۴۷-۴۲). محیط زندگی انسان تأثیر بسزایی در رفتار و هویت انسان به سمت ارزش‌های مستتر در خویش دارد. در این میان شهر را می‌توان محیطی برای تجلی هویت، ارزش‌های منبعث از اعتقادات، جهان بینی و فرهنگ ساکنان و پدید آورندگان خود دانست (موحد و دیگران، ۱۳۹۱: ۲). شهرها و بناهای اسلامی با شاخصه‌های هنری، زیبایی شناختی، کالبدی، زیست محیطی، اقلیمی محیطی و اقتصادی آرامشی انکار ناپذیر را برای شهروندان ایجاد می‌کردند. واقعیتی

طرح مسئله: بی شک برای ظهور شهر اسلامی، انطباق و همپوشانی سه فضا یا سه عنصر به‌عنوان ارکان آن ضرورت دارد. این سه فضا عبارتند از: فضای فکری و ذهنی، فضای عملی و رفتاری و فضای عینی یا فضای کالبدی مجتمع‌های زیستی (عمدتاً شهرها) به عنوان ظرف تمدن و فعالیت‌های اهل آن، یکی از مهم‌ترین عناصر بیانگر هویت یک تمدن می‌باشند که می‌توانند نمایشگر و تجلی‌گاه ارزش‌ها و اعتقادات یک ملت و تمدنشان بوده و همچنین در شکل

که امروزه شاهد آن هستیم، شهرهایی در کشور می‌باشد که بی‌هویت‌تر از هر زمان دیگری در حال گسترش است. این ادعا که شهرهای اسلامی در میان الگوهای شهرسازی به عنوان یک طرح موفق آزمایش خود را پس داده است، امری حقیقی است (ترکمان و دیگران، ۱۳۹۲). هویت یک شهر، همان برداشتی است که می‌توان بر اساس آن شهر را ساخت و ارزیابی کرد، برآیندی که شامل مجموعه دستاوردهای شهروندان در حوزه‌های مختلف است. همین اهمیت است که برنامه‌ریزان شهری را بر آن می‌دارد تا با شناختن مولفه‌های تعیین کننده در هویت شهری، برای آن برنامه‌هایی منسجم تدوین نمایند (رحیم و دیگران، ۱۳۹۴: ۱). کالبد مکانی شهرهای ما با داشتن قابلیت تغییر و انطباق با نیازها، فرهنگ و آداب و رسوم ساکنان شهر می‌تواند با بررسی در مورد مولفه‌های شکل‌دهنده آن و یافتن ارتباط بین آن‌ها با مولفه‌های تشکیل دهنده هویت شهر و دخیل کردن مولفه‌های موثر در ساختار کالبدی شهرهای معاصر به شهرهایی با هویت اصیل ایرانی اسلامی دست یابد. بنابراین پرداختن به موضوع تاثیرات کاربری‌ها بر هویت در شهرهای اسلامی با توجه به وجود بافت‌های گوناگون شهری در مناطق، که هر یک به گونه‌ای خاص در شهر مطرح می‌شوند، در حالی که در ارتباط و تاثیر متقابل با یکدیگر بوده و با همدیگر، بافت کل شهر را شکل می‌دهند، از جمله مباحثی است که تاکنون بدین شکل مطرح و مورد بررسی قرار نگرفته است هر چند که از موضوعات حائز اهمیت در برنامه ریزی و طراحی شهری و حتی مدیریت شهری می‌باشد، لذا پرداختن به موضوع و به طور خاص بر روی منطقه یک شهر یزد و با اهداف خاص، شناخت و تعیین مولفه‌های اصلی کاربری‌ها در تعریف هویت شهر اسلامی یزد، بررسی تاثیرات کاربری‌ها (مذهبی، فرهنگی و تجاری خدماتی) بر هویت منطقه یک شهر یزد و ارائه راهکارهای ارتقاء هویت شهر یزد مبتنی بر کاربری زمین در منطقه مورد مطالعه، از ویژگی‌های خاص این تحقیق نیز می‌تواند باشد. همچنین هرچند که هویت شهر را

می‌توان از جنبه‌های مختلف مانند کالبدی، طبیعی، انسانی، اجتماعی، فرهنگی، ترافیکی، تاریخی، اقتصادی و... بررسی نمود ولی در این تحقیق با توجه به این که شاخصه‌های هویتی در زمینه کالبدی بارزتر و موثرترند، به جنبه کالبدی- فیزیکی پرداخته شده است و در بین کاربری‌های شهری موثر بر تعریف هویت شهر، کاربری‌های فرهنگی، مذهبی و تجاری- خدماتی که از جمله کاربری‌های موثرتر و با اهمیت تر در تعریف هویت شهر اسلامی می‌باشند، در راستای پرسش اصلی تحقیق که آیا ویژگی‌های کاربری‌های شهری تاثیراتی بر تعریف و تقویت هویت منطقه یک شهر اسلامی یزد دارند؟ و فرضیه تحقیق که عبارت است از: "بین تاثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت وجود دارد." انتخاب گردیده‌اند. پاره‌ای از موارد مرتبط با پیشینه تحقیق عبارتند از: گارسواز^۱ (۲۰۱۲) در مقاله با عنوان موقعیت مساجد در شهرهای اسلامی و طراحی موقعیت آن‌ها در شهرهای جدید، با تجزیه و تحلیل موقعیت و نقش مسجد به‌عنوان یک عامل در شکل‌گیری، تحول و توسعه شهرهای مسلمان نشین، از محله‌های بسیاری به کل شهرها نشان می‌دهد، افشاری بصیر و گوران (۱۳۹۳) در مقاله بازنمایی مفهوم هویت در معماری و شهرسازی ایران (نمونه موردی یزد شهر بادگیرها) با به کار گیری روش توصیفی- تحلیلی و از طریق مطالعه اسنادی و میدانی سعی کردند ضمن بازنمایی مفهوم هویت در معماری سنتی ایران، یکی از عناصر مهم معماری سنتی (بادگیر) را به‌صورت موردی مورد مطالعه قرار دهند، مودت و دیگران (۱۳۹۳) در مقاله بررسی شناخت صفات اندیشه دینی و فرهنگی در شهرهای اسلامی (نمونه موردی شهر یزد)، بررسی موضوع صفات شهرهای اسلامی- ایرانی و توسعه فرهنگ در نمونه استان یزد پرداخته است حسینی‌زاده مهرجردی و میرنژاد (۱۳۹۴) در مقاله تبیین جایگاه مسجد جامع یزد در ایجاد حس مکان و هویت به فضای کالبدی شهر با روش

1. Garsivaz-Gazi

در برابر دیدگان قرار دارد ناقص خواهد بود. باید در نظر داشت که مقوله هویت در شهر از طریق تجربه زندگی و تعامل انسان با شهر (تاریخ با جغرافیا) است که معنی پیدا می‌کند (نگارستان و دیگران، ۱۳۸۹: ۶۷). هویت شهری، وجه تمایز یک شهر از شهر دیگر بوده و موجب حس تعلق مکانی شهروندان و مشارکت آن‌ها در توسعه شهر می‌شود، بنابراین هر یک از آثار تاریخی اعم از جغرافیایی و کالبدی شهر ریشه در تاریخ کهن دارد و حتی بدون توجه به مضامین و مفاهیمی که این آثار بیان می‌کنند و فقط به این خاطر که میراث گذشته ما هستند، می‌توان از آن‌ها به عنوان عناصر هویت بخش شهر یاد کرد (پرهیزکاری، ۱۳۹۲: ۵).

شهر اسلامی: تاکنون تعریف جامع و مانعی از شهر اسلامی و خصوصیات آن ارائه نشده است و متفکران و صاحب نظران در ارائه تعریفی مقتضی از این پدیده باز مانده اند. اصطلاح شهرهای اسلامی برای عموم پژوهشگران و ناظران مسلمان، بیانگر هویت ویژه فرهنگی، فضایی و تاریخی خاصی است که محیط شهری خود را از غیر آن جدا می‌کند، عنوان «شهر اسلامی» در واقع بر مبنای اشاره و تأکید ضمنی بر وجود نوعی ارتباط ذاتی، کلی و ساختاری بین یک دین و فضاهای مصنوع شهری است که می‌تواند گروه ویژه‌ای از مراکز جمعیت انسانی را در مقایسه با دیگر مراکز مشابهی که ممکن است از نظر اقلیم، معیشت و جمعیت، همانندی‌های کلی داشته باشند، متمایز کنند (ابراهیمی، ۱۳۷۵: ۱۲ و ۳۱). شهر اسلامی در صدر اسلام به دلیل مرکز نشر و گسترش دین آموزش و پرورش تاسیس شد به عنوان مثال مکه با توجه به اینکه شهر بودن آن در جهت پاسخگویی به نیازهای دینی مدینه و یا به همان شیوه بوده است. در شهرستان اسلامی همان شخصیت، توسعه می‌شود، مرکز سیاست و دین در همان زمان و "شهروند" از قلب همان راه بستگی به معنای نظم و یک عضوی از مذهبی و مدنی بود (Madahi, etc, 2011:3).

توصیفی تحلیلی به مطالعه مسجد جامع کبیر شهر یزد به‌عنوان یکی از نمادهای مادی و معنوی و هویت بخش به کالبد شهر که همچنان مورد توجه شهروندان است پرداخته و طبق نتایج این پژوهش، عناصر معماری مسجد مذکور، نوع مکان‌یابی بنا به ویژه در راستای قبله، ویژگی‌های کیفی اجزای بنا مثل مصالح، رنگ و... را در هویت بخشی به کالبد شهر یزد موثر دانسته است.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

هویت و هویت شهر: هویت هم شناختن خویش است و هم معرفی خود به دیگران. این تعریف از هویت دارای سه سطح فردی، اجتماعی و ملی است (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۶۷). رابطه انسان و مکان تأثیر متقابل است. به همین خاطر هویت مکان بخشی از هویت شخصی است و در غنای شخصیت فردی نقش محوری دارد (Walmsley, 1990:59-64). هویت شهری هویت اجتماعی است که با تبلور عینی در فیزیک و محتوای شهر معنا دار می‌شود و به واسطه ایجاد تداعی خاطرات عمومی در شهروندان و تعلق خاطر شهرنشینان را به سوی شهروند شدن هدایت می‌کند، پس هر چند که هویت شهر خود معلول فرهنگ شهروندان آن است، لیکن فرآیند شهروندسازی را تحت تأثیر قرار داده و می‌تواند باعث تدوین معیارهایی مرتبط با مشارکت و قضاوت نزد ناظران و ساکنان گردد (میرزانیان خمسه و پیوند، ۱۳۹۳: ۶). هویت شهری پیوستاری کمی و کیفی، ذهنی و عینی، ماده و معنی، نمادین و غیرنمادین، دارای بعد زمانی و مکانی، قابلیت و قدرت دعوت کنندگی و تشخیص بخش محیط در ابعاد گوناگونی است که افراد تعلقات خاصی به آن دارند و برای به کار بستن آن کوشش می‌کنند قدرت بروز و ظهور آن را دارند، در زمان حال و گذشته ریشه دارد و در آینده به اشکال گوناگونی پدیدار می‌شود (حسینی، ۱۳۹۲: ۷). هویت شهری پدیده‌ای است حداقل با دو بعد اصلی؛ بعد اول، شاکله و حقیقتی است که دیده نمی‌شود و بعد دوم، سیما و کالبد که

سازد. این امر متأثر از چند وجهی بودن کلیتی است که خصوصیت یک جامعه شهری طی ادوار مختلف به وجود می‌آورد (امینی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۶۳).

روش تحقیق

روش‌های گردآوری اطلاعات در تحقیق حاضر، با توجه به گستردگی موضوع استفاده از تمام روش‌ها (کتابخانه‌ای، اینترنتی، پرسش‌نامه، مشاهده میدانی، مقایسه تطبیقی و...) می‌باشد و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل موارد از پرسش‌نامه (پرسش‌نامه خبرگی اخذ نظرات متخصصان و کارشناسان) به صورت تمام شماری و جامعه آماری ۱۲۸ نفری که در راستای تکمیل پرسش‌نامه شرایط ذیل نیز حایز اهمیت بوده است: - پرسش‌شوندگان از کارشناسان، متخصصان و صاحب‌نظران انتخاب شده‌اند - پرسش‌شوندگان حداقل دارای مدرک کارشناسی و در رشته‌های تخصصی مرتبط با موضوع تحقیق بودند - در راستای تکمیل پرسش‌نامه، می‌بایست افراد علاوه بر اینکه با مفاهیم، آشنای نسبی داشته باشند، دارای شناخت کامل به شهر یزد و مناطق شهری به تفکیک باشند و بنابر شرایط ذکر شده، از ۱۲۸ نفر متخصص، کارشناس و صاحب‌نظر در محدوده مورد تحقیق، تمام شماری گردیده است.

در این تحقیق، هویت شهر از متغیر مستقل و کاربری‌های شهری از متغیر وابسته محسوب می‌گردد و ابعاد مورد بررسی در کاربری‌های شهری (مذهبی، فرهنگی، تجاری خدماتی) این تحقیق طبق شکل ۱ در سه دسته ویژگی‌های ذهنی، عینی - شکلی و ویژگی‌های عملکردی - کارکردی طبقه‌بندی شده‌اند. زیر مولفه‌های هر دسته از ویژگی‌های مورد بررسی کاربری‌ها در تحقیق (ذهنی، عینی - شکلی و عملکردی - کارکردی) نیز به تفکیک در جدول ۱ بیان شده است. از روش‌های آزمون‌های متفاوت آماری در نرم‌افزارهای SPSS و AMOS و مدل تحلیل شبکه در تحقیق استفاده شده است.

"مارسی" براساس مطالعه‌ای که بر روی نوشته‌های مورخ، فیلسوف، جغرافی‌دان و حقوقدان عرب ابن‌خلدون داشته است، شهر اسلامی را اساساً با ویژگی شهری که در اطراف مسجد متمرکز شده است و دارای بازار و حمام است. توصیف می‌کند (Duddly and wooldberly, 1988). بطور کلی سه عنصر "انسان"، "رفتار" و "کالبد" در ایجاد فضای کالبدی شهر دخیل می‌باشند. اما در شهر اسلامی سه عنصر "جهان بینی توحیدی"، "اخلاق و رفتار اسلامی" و "عمل و ارتباط اسلامی با عالم" در شکل‌گیری آن سهیم هستند. حال اگر این سه عنصر را به صورت دوایر متقاطعی نشان دهیم، بهترین حالت وقتی است که سه دایره بر هم منطبق باشند (برقی و تقدیسی، ۱۳۸۷: ۱۲۶).

هویت شهر اسلامی: هویت شهر اسلامی به عنوان مجموعه‌ای کامل از الگوهای غیر مدرن، و رای اختلاف‌های زمانی و مکانی و فرهنگی قابل شناسایی است و صنعت اسلامی در کنار معماری و شهرسازی، نشان دهنده اسلام به عنوان تمدن است و نه اسلام به عنوان دین (مومنی، ۱۳۷۴: ۱۴). شهر اسلامی در ابعاد فیزیکی، اجتماعی، دینی، اقتصادی و سیاسی دارای هویت مستقل و اسلامی است. تاثیرپذیری فرهنگ‌های مردم جهان در ابعاد گوناگون، من جمله در شیوه شهرسازی از یکدیگر امری کاملاً طبیعی و از قدیم تا به امروز وجود داشته است (باقری، ۱۳۸۶: ۶۸). سرمشق مورد تاکید هویت شهر سنتی، همگرایی قوی محیط اجتماعی و کالبدی آن‌هاست. در تداوم هویت، تصور زمان صرفاً با نماد امکان‌پذیر است. زیرا این نمادها هستند که با ایجاد و نگهداری تاریخ‌قادرند گذشته را نگهداری و آن را در زمان حاضر مجسم کنند (ترکجری و تقوی، ۱۳۹۲: ۶).

کاربری و هویت: تسلسل و ارتباط عوامل متعدد، باعث می‌گردد تا مجموعه شهری، بنیاد کالبدی خود را از طریق یافتن هویت عناصری که در سطوح کاربری‌ها به کار رفته است، به صورت انسجام کامل مجموعه شهری در استخوان‌بندی شهر، نمایان

شکل ۱: ابعاد موثر کاربری‌های شهری بر هویت شهر اسلامی (نگارندگان، ۱۳۹۵)

جدول ۱: ویژگی‌های موثر بر هویت شهری

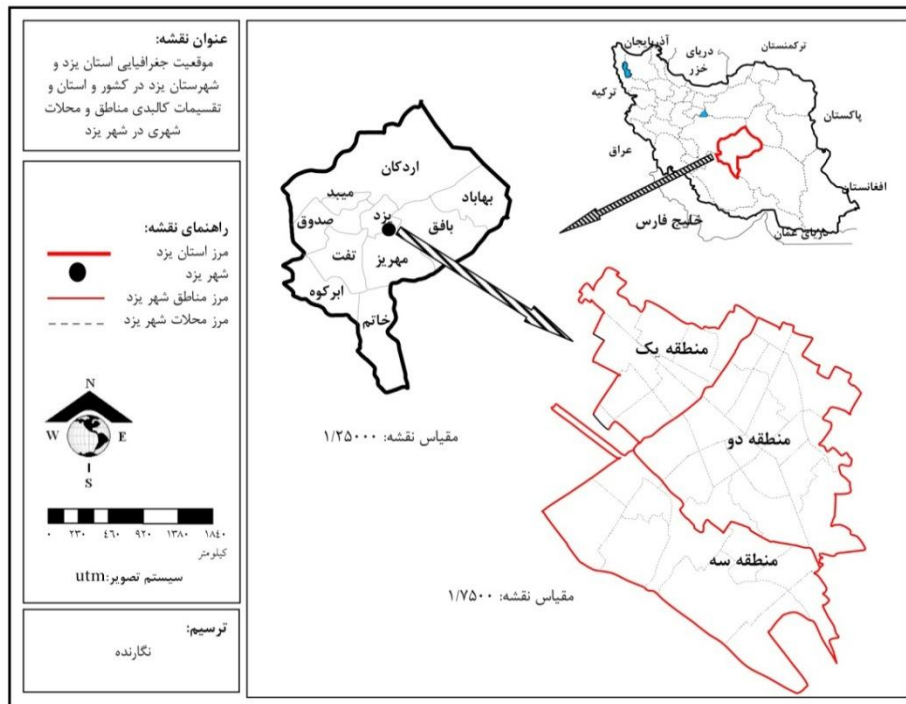
ویژگی‌های موثر بر هویت شهری			کاربری‌های شهری موثر در تعریف هویت شهر اسلامی
ویژگی‌های عملکردی - کارکردی	ویژگی‌های عینی - شکلی (فیزیکی)	ویژگی‌های ذهنی	
نشانه شهری؛ مطلوبیت؛ سازگاری؛ کاربری و عملکرد اصلی؛ اختلاط کاربری‌ها؛ همجواری‌ها	مصالح؛ شفافیت؛ تنوع؛ خصوصیات بصری؛ سابقه تاریخی؛ مظاهر و سبک معماری و ساختمان؛ فرم و شکل؛ تراکم/طبقات؛ اندازه و سطح	زیبایی نمادین؛ نفوذپذیری؛ دلپذیری؛ بصری؛ سرزندگی؛ حس تعلق خاطر مکانی و حس شهروندی؛ خوانایی؛ تداعی کننده تاریخ/تمدن/فرهنگ؛ خاطره انگیزی	مذهبی فرهنگی تجاری خدماتی

منبع: نگارندگان

ارتفاعات شیرکوه در ۲۵ کیلومتری جنوب غربی شهر یزد اشاره کرد. شهر دارای شیب بسیار ملایمی است (مهندسان مشاور آمانشهر، ۱۳۹۱: ۲).

محدوده و قلمرو پژوهش

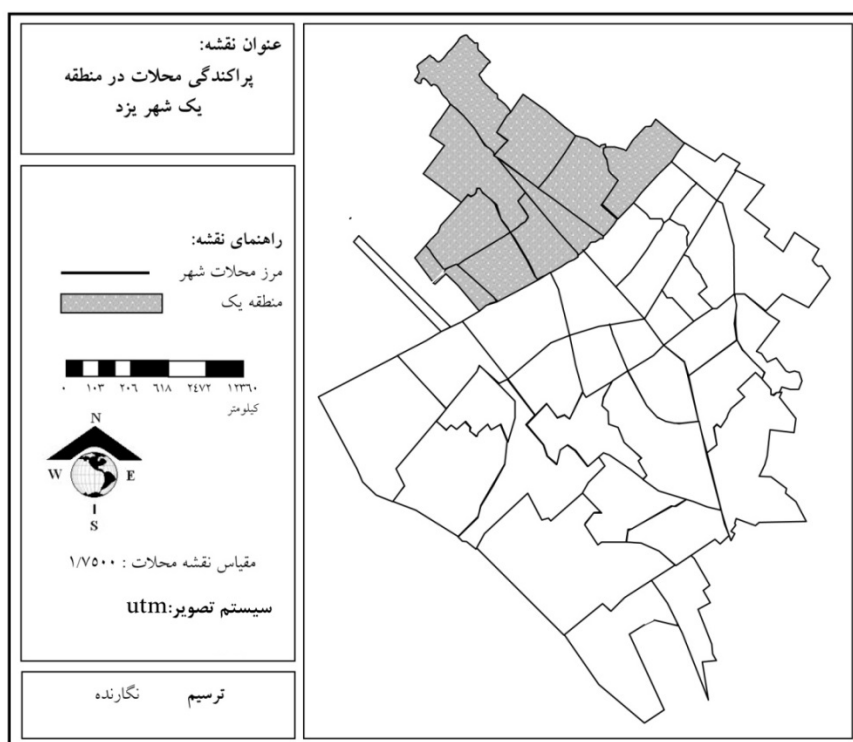
شهر یزد مرکز استان و شهرستان یزد در مسیر راه اصفهان - کرمان قرار دارد. از مهمترین عوارض جغرافیایی و ناهمواری‌های حومه شهر یزد می‌توان به

نقشه ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه یزد در کشور، استان، شهرستان و شهر (منبع: نگارندگان)

تفصیلی طبق نقشه ۴ از ناحیه شهری و ۱۰ محله تشکیل شده است (نقشه ۲) و منطقه ۱ شهر یزد حدود ۱۹/۵ درصد مساحت این شهر را در بر می‌گیرد، حال آنکه بیش از ۱۸ درصد جمعیت شهر در این بافت ساکن هستند. تراکم جمعیتی موجود منطقه حدود ۴۱ نفر در هکتار می‌باشد و بیانگر تراکم پایین جمعیتی در این منطقه می‌باشد (مهندسان مشاور آرمانشهر، ۱۳۹۱: ۱۳).

شهر یزد دارای سه منطقه شهری است که محلات زیادی از منطقه یک و دو جزء هسته‌های اولیه شهر و بافت قدیم بوده و منطقه سه در سال‌های اخیر در پی گسترش و توسعه فیزیکی شهر یزد شکل گرفته است (نقشه ۱) (حکمت نیا و نوکار، ۱۳۹۳: ۵). منطقه یک طرح تفصیلی با مساحتی معادل ۲۱۲۳/۱۴ هکتار، دارای جمعیتی برابر با ۸۳۸۷۵ نفر، در شمال شهر یزد واقع شده است. منطقه ۱ طرح

نقشه ۲: تقسیمات کالبدی منطقه یک شهر یزد (منبع: مهندسان مشاور آرمانشهر، ۱۳۹۱)

یافته‌های تحقیق

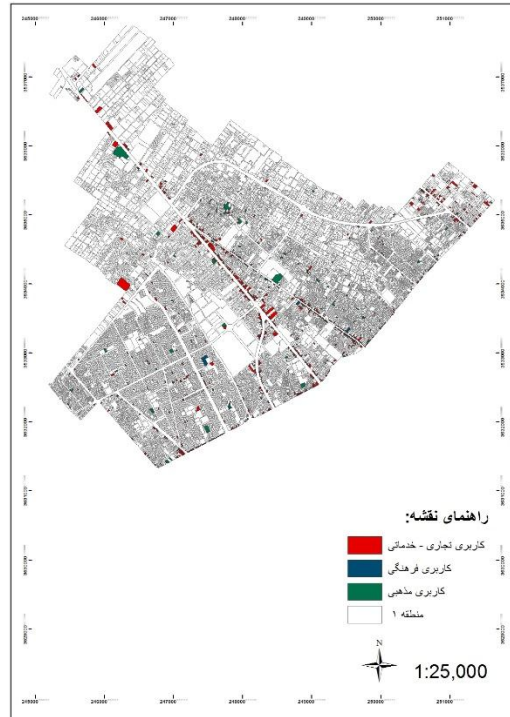
وضعیت کاربری‌ها (مذهبی، فرهنگی و تجاری-خدماتی) در منطقه یک طبق جدول (۲) و شکل (۵) بیانگر این است که کاربری فرهنگی کمترین سطح و کاربری تجاری-خدماتی بالاترین سطح و سطوح را در منطقه یک شهر یزد از بین کاربری‌های مدنظر تحقیق به خود اختصاص داده است.

وضعیت کاربری‌ها (مذهبی، فرهنگی و تجاری-خدماتی) در منطقه یک طبق جدول (۲) و شکل (۵) بیانگر این است که کاربری فرهنگی کمترین سطح و کاربری تجاری-خدماتی بالاترین سطح و سطوح را در منطقه یک شهر یزد از بین کاربری‌های مدنظر تحقیق به خود اختصاص داده است.

جدول ۲: وضعیت کاربری‌های تحقیق در منطقه یک شهر یزد

کاربری	سطح	سرانه	درصد
مذهبی	۱۱۰۳۰۲/۹۷	۲/۶۳	۰/۵۲
فرهنگی	۵۷۷۸۴/۴۴	۱/۴۴	۰/۲۷
تجاری-خدماتی	۲۹۰۸۲۰۷/۰۴۱	۶۹/۶۹	۱۳/۷۰

منبع: مهندسان مشاور آرمانشهر، ۱۳۹۰

نقشه ۳: وضعیت کاربری‌های تحقیق در منطقه یک شهر یزد (نگارندگان، ۱۳۹۵)

جدول ۳: آماره‌های توصیفی ابعاد مختلف متغیر تاثیر ویژگی‌های عملکردی - کارکردی کاربری‌ها بر هویت منطقه یک شهر یزد

انحراف معیار	میانگین	حداکثر نمره	حداقل نمره	ابعاد ویژگی‌های عملکردی- کارکردی	کاربری
۱/۷۰۲	۵/۲۴	۹	۱	همجواری‌ها و اختلاط کاربری‌ها	مذهبی
۱/۶۹۹	۴/۴۸	۱۰	۱		فرهنگی
۲/۰۲۸	۵	۹	۱		تجاری- خدماتی
۱/۸۶۷	۵/۱۸	۱۰	۱	عملکرد و فعالیت اصلی	مذهبی
۲/۰۳۵	۵/۲۲	۱۰	۱		فرهنگی
۱/۱۸۲	۵/۳۳	۹	۱		تجاری- خدماتی
۱/۵۶۴	۴/۶۶	۸	۱	شفافیت و سازگاری	مذهبی
۱/۷۸۲	۴/۶۱	۸	۱		فرهنگی
۱/۹۰۳	۴/۹۳	۹	۱		تجاری- خدماتی
۱/۶۲۹	۴/۷۰	۱۰	۱	نشانه شهری بودن	مذهبی
۲/۰۹۴	۴/۷۷	۸	۱		فرهنگی
۱/۷۴۵	۵/۱۶	۹	۱		تجاری- خدماتی

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

ویژگی‌ها به خود اختصاص داده‌اند و به‌طور کلی در بین کاربری‌ها، کاربری فرهنگی از لحاظ ویژگی‌های عملکردی- کارکردی در رتبه پایین‌تری از بقیه کاربری‌ها قرار دارد.

همانطور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، ویژگی عملکرد و فعالیت اصلی از بعد ویژگی‌های عملکردی- کارکردی در کاربری‌های تجاری- خدماتی بالاترین میانگین و ویژگی همجواری و اختلاط کاربری‌ها در کاربری فرهنگی، پایین‌ترین میانگین را در بین تمام

جدول ۴: آماره‌های توصیفی ابعاد مختلف متغیر تاثیر ویژگی‌های عینی - شکلی کاربری‌ها بر هویت منطقه یک شهر یزد

کاربری	ویژگی شکلی - حدافل	حداکثر نمره	میانگین	انحراف معیار	کاربری	ویژگی شکلی - حدافل	حداکثر نمره	میانگین	انحراف معیار
مذهبی	اندازه و سطح	۱	۵/۱۳	۱/۷۲۲	مذهبی	سابقه تاریخی	۱	۴/۴۸	۲/۲۷۶
		۹	۴/۴۸	۲/۱۴۹					
		۹	۴/۹۷	۱/۸۷۲					
فرهنگی	تراکم	۱	۵/۰۲	۱/۹۱۵	مذهبی	خصوصیات بصری	۱	۴/۷۳	۱/۵۴۱
		۸	۴/۱۷	۵/۱۰۵					
		۹	۵/۲۰	۱/۹۳۰					
تجاری-خدماتی	فرم و شکل	۱	۴/۹۵	۲/۰۸۶	مذهبی	تنوع	۱	۴/۸۲	۱/۸۸۸
		۹	۴/۳۳	۱/۹۴۰					
		۱۰	۴/۶۳	۲/۱۳۴					
مذهبی	سبک معماری	۱	۴/۹۶	۱/۸۲۹	فرهنگی	مصالح	۱	۵/۰۲	۱/۸۴۴
		۸	۴/۳۳	۱/۹۹۲					
		۹	۴/۴۳	۱/۰۶۸					
تجاری-خدماتی	ساختمان	۱	۴/۳۳	۱/۹۹۲	تجاری-خدماتی		۱	۴/۷۳	۱/۹۶۶
		۸	۴/۳۳	۱/۹۹۲					
		۹	۴/۴۳	۱/۰۶۸					

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

کاربری‌ها در محدوده مورد مطالعه می‌رساند. بطور کلی در بحث ویژگی‌های عینی - شکلی کاربری‌ها در منطقه یک، کاربری‌های تجاری - خدماتی بیشترین نقش را با توجه به خصوصیات ظاهری، فیزیکی و بصری ایفا نموده‌اند.

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، ویژگی سابقه تاریخی در کاربری تجاری - خدماتی پایین‌ترین میانگین که به عبارتی نوساز بودن بیشتر دانه‌های تجاری - خدماتی را بیانگر است و ویژگی تراکم در همان کاربری، بالاترین میانگین را دارد. این را با بودن تراکم ساختمانی در این کاربری از بین بقیه

جدول ۵: آماره‌های توصیفی ابعاد مختلف متغیر تاثیر ویژگی‌های ذهنی کاربری‌ها بر هویت منطقه یک شهر یزد

کاربری	ویژگی ذهنی - حدافل	حداکثر نمره	میانگین	انحراف معیار	کاربری	ویژگی ذهنی - حدافل	حداکثر نمره	میانگین	انحراف معیار
مذهبی	تداوی کننده	۱	۴/۳۹	۱/۹۴۲	مذهبی	حس شهروندی	۱	۴/۳۶	۱/۷۶۱
		۹	۳/۸۸	۱/۸۷۶					
		۷	۳/۱۲	۱/۵۹۲					
فرهنگی	خاطره انگیزی	۱	۴/۴۵	۱/۸۹۸	مذهبی	نفوذپذیری	۱	۵/۵۵	۱/۸۸۲
		۹	۴/۰۱	۱/۷۹۷					
		۸	۳/۷۲	۱/۷۰۹					
تجاری-خدماتی	حس تعلق	۱	۴/۹۳	۱/۹۰۴	مذهبی	سرزندگی	۱	۵/۴۰	۱/۹۸۲
		۱۰	۴/۴۳	۱/۹۲۱					
		۹	۳/۶۲	۱/۸۰۴					
مذهبی	نمایانی	۱	۴/۸۸	۱/۷۳۹	فرهنگی	زیبایی نمادین	۱	۴/۹۴	۱/۷۵۰
		۸	۴/۳۶	۱/۷۸۰					
		۸	۴/۶۳	۱/۸۶۲					
فرهنگی	دلپذیری	۱	۴/۷۲	۱/۵۶۲	تجاری-خدماتی		۱	۴/۵۵	۱/۸۶۸
		۸	۳/۸۹	۱/۸۳۴					
		۸	۳/۳۷	۱/۸۱۲					

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

در کاربری‌های مذهبی نفوذپذیری چه به لحاظ فیزیکی و چه به لحاظ بصری پررنگ بوده و پایین بودن ویژگی تداعی کنندگی در کاربری‌های تجاری - خدماتی خود تأیید کننده پایین بودن سابقه تاریخی در این کاربری طبق جدول ۵ نیز می باشد.

همانطور که در جدول ۵ ملاحظه می‌گردد، در بین تأثیرات ویژگی‌های ذهنی کاربری‌ها در منطقه یک، ویژگی نفوذپذیری در کاربری مذهبی، دارای بالاترین میانگین و ویژگی تداعی کنندگی در کاربری تجاری - خدماتی دارای کمترین میانگین می باشند. به عبارتی

جدول ۶: آماره‌های توصیفی ابعاد مختلف متغیر تأثیر ابعاد کاربری‌ها بر هویت منطقه یک شهر یزد

سازه‌ها	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف معیار
عملکردی - کارکردی کاربری مذهبی	۲	۸	۴/۹۵	۱/۱۴۳
عملکردی - کارکردی کاربری فرهنگی	۱	۸	۴/۷۷	۱/۴۴۱
عملکردی - کارکردی کاربری تجاری	۲	۸	۵/۱۱	۱/۴۵۲
عینی - شکلی کاربری مذهبی	۱	۷	۴/۹۰	۱/۱۳۲
عینی - شکلی کاربری فرهنگی	۱	۷	۴/۲۱	۱/۴۱۱
عینی - شکلی کاربری تجاری	۱	۷	۴/۶۴	۱/۲۰۶
ذهنی کاربری مذهبی	۲	۷	۴/۸۷	۰/۹۹۸
ذهنی کاربری فرهنگی	۱	۷	۴/۲۴	۱/۲۹۲
ذهنی کاربری تجاری	۱	۷	۴/۳۱	۱/۳۱۳

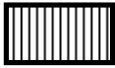

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

شاخص‌های مدنظر تحقیق در پرسش نامه و تحلیل توصیفی، در این بخش به ارزیابی تأثیرات شاخصها به روش کیفی و توسط چک لیست‌های دودویی پرداخته شده که در ابتدا تمامی ویژگی‌های مدنظر کاربری‌های تحقیق (مذهبی، فرهنگی، تجاری - خدماتی) را در همان سه دسته عملکردی - کارکردی، ذهنی و عینی - شکلی دسته بندی نموده و توسط میانگین امتیازات اخذ شده از نظر متخصصان و کارشناسان (خروجی پرسش نامه‌ها) در سه طیف به شرح ذیل بررسی می گردد:

با توجه به نتایج جدول ۶، در بین سه دسته ویژگی‌های مؤثر بر هویت در منطقه یک شهر یزد، ویژگی‌های عملکردی - کارکردی در کلیه کاربری‌های مدنظر، دارای میانگین بیشتری بوده است و همچنین در بین کل ویژگی‌ها، ویژگی‌های عملکردی - کارکردی در کاربری تجاری - خدماتی دارای بالاترین میانگین و ویژگی‌های عینی - شکلی در کاربری فرهنگی، دارای کمترین میانگین می باشند.

تحلیل شاخص‌های پرسش نامه‌ها به روش کیفی چک لیست‌های دودویی: پس از بررسی و تحلیل

جدول ۷: راهنمای جدول شماره ۸

تأثیر کم	تأثیر متوسط	تأثیر بالا
میانگین امتیاز ۱-۵	میانگین امتیاز ۵-۸	میانگین امتیاز ۸-۱۰
		

جدول ۸: میانگین امتیازات ویژگی‌های سه گانه موثر بر کاربری‌های مورد مطالعه در منطقه

منطقه	کاربری	ویژگی‌های عملکردی-کارکردی					ویژگی‌های عینی-شکلی					
		همجواری ها و اختلاط کاربری‌ها	عملکرد و فعالیت اصلی	شفافیت و سازگاری	نشانه شهری بودن	اندازه و سطح	تراکم	فرم و شکل	سبک معماری	سابقه تاریخی	خصوصیات بصری	تنوع
یک	مذهبی											
	فرهنگی											
	تجاری-خدماتی											
	کاربری	ویژگی‌های ذهنی										
		تداعی کننده	خاطره انگیزی	حس تعلق	نمایانی	دلپذیری بصری	حس شهروندی	نفوذپذیری	سرزندگی	زیبایی نمادین		
	مذهبی											
	فرهنگی											
	تجاری-خدماتی											

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵

معیارها و خوشه‌ها با استفاده از مقیاس‌های تعیین ارجحیت یا اهمیت در هر قضاوت به وسیله اعداد ۱ تا ۹ مشخص می‌گردد. گفتنی است مقایسه زوجی برای کلیه معیارها و گزینه‌ها انجام می‌شود. در جدول ۷، نتایج مقایسه‌های زوجی در مدل تحلیل شبکه بیان شده است و همان گونه که ملاحظه می‌شود نرخ ناسازگاری طبق جدول ۸ قضاوت انجام شده در منطقه یک برابر با ۰/۰۷۷ است.

اولویت سنجی عوامل تاثیرگذار هویت بر روی کاربری‌ها: در این پژوهش، معیارها در سه خوشه شامل خوشه‌های هدف، معیارها و آلترناتیوها که هر یک از آنها دربرگیرنده تعدادی عناصر تاثیرگذار می‌باشند در مدل تحلیلی ANP قرار گرفته‌اند به گونه ای که علاوه بر ارتباط درون گروهی، طبق جدول ۹، در بین خوشه‌ها نیز وابستگی وجود دارد. مقایسه‌های زوجی و ماتریس مربوط به همه

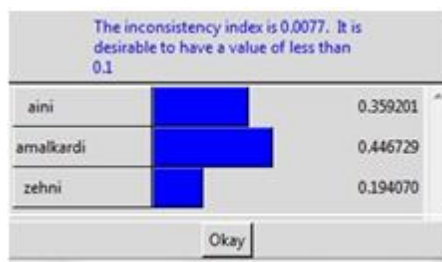
جدول ۷: ماتریس مقایسه زوجی و وزن خوشه‌ها

عنوان	عینی-شکلی	عملکردی-کارکردی	ذهنی	وزن نهایی
عینی-شکلی	۱	۰/۷۳۵	۲/۰۲۴	۰/۱۷۹
عملکردی-کارکردی	۱/۳۶	۱	۲/۱۰۵	۰/۲۲۳
ذهنی	۰/۴۹۴	۰/۴۷۵	۱	۰/۰۹۷

جدول ۸: محاسبه میزان نرخ سازگاری در شاخص‌ها

شاخص‌ها	عینی	عملکردی	ذهنی	متوسط نرخ ناسازگاری
نرخ ناسازگاری منطقه یک	۰/۳۵۹	۰/۴۴۶	۰/۱۹۴	۰/۰۷۷

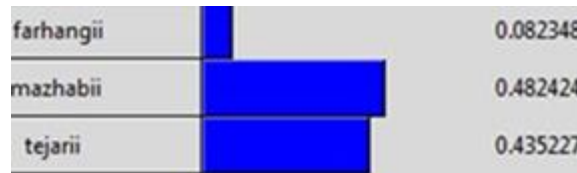
منبع: محاسبات نگارندگان

شکل ۱: میزان نرخ سازگاری شاخص‌ها (منبع: محاسبات نگارندگان)

بررسی آزمون فرضیه: «بین تاثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت وجود دارد» اطلاعات جدول ۹ و شکل ۲ بیانگر این است که بین تاثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت معنی‌داری وجود دارد

بررسی آزمون فرضیه: «بین تاثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت وجود دارد» اطلاعات جدول ۹ و شکل ۲ بیانگر این است که بین تاثیر ویژگی‌های کاربری بر هویت شهر اسلامی در منطقه یک، تفاوت معنی‌داری وجود دارد

شکل ۲: وزن تاثیر کاربری‌ها (منبع: نگارندگان، ۱۳)

جدول ۹: خروجی آزمون فریدمن برای مقایسه تاثیر ویژگی‌های کاربری‌ها بر هویت شهر اسلامی یزد در منطقه یک

ویژگی‌های کاربری	میانگین رتبه
ویژگی‌های عینی-شکلی کاربری مذهبی	۵/۸۱
ویژگی‌های ذهنی کاربری مذهبی	۵/۵۵
ویژگی‌های عملکردی کاربری مذهبی	۵/۴۶
ویژگی‌های عملکردی کاربری تجاری	۵/۶۴
ویژگی‌های عینی-شکلی کاربری تجاری	۵/۰۲
ویژگی‌های ذهنی کاربری تجاری	۴/۶۴
ویژگی‌های عملکردی کاربری فرهنگی	۵/۱۰
ویژگی‌های عینی-شکلی کاربری فرهنگی	۳/۹۳
ویژگی‌های ذهنی کاربری فرهنگی	۳/۸۶
Sig = ۰/۰۰۰	df = ۸
Chi-Square = ۶۴/۱۵۱	

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

خدماتی، ویژگی‌های عملکردی - کارکردی اثرگذاری بیشتری دارد که این موضوع خود مبین این می‌تواند باشد که جهت تقویت هویت شهری می‌بایست در کدام دسته از خصوصیات و ویژگی‌ها در برنامه‌ریزی‌ها توجه بیشتری داشت. در راستای ارتقاء هویت شهری در مناطق دیگر و شهرهای اسلامی پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

۱- توجه به شاخص‌های موثر بر تعیین هویت شهرها که می‌بایست در تعیین نوع معماری، کاربری اراضی و کالدهای شهری موثر و مد نظر قرار گیرند و به عبارتی رابطه متقابل و دوسویه بین فضاها و کاربری‌های شهری با هویت شهر (عوامل و شاخص‌های تعریف کننده هویت) می‌بایست مورد توجه خاص مسئولان، برنامه ریزان و طراحان شهری

جمع بندی، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در نهایت پس از بررسی تاثیرات کاربری‌های شهری (مذهبی، فرهنگی و تجاری-خدماتی) بر هویت منطقه یک شهر یزد می‌توان به این نتیجه دست یافت که تمام ابعاد کالبدی مورد تحقیق (کارکردی، ذهنی و عینی - شکلی) بر هویت شهر در منطقه یک موثر بوده‌اند و از بین کاربری‌ها بیشترین تاثیر را کاربری‌های مذهبی با میانگین رتبه ۵/۶۰ در کلیه ابعاد و کاربری تجاری- خدماتی با میانگین ۵/۱ و کمترین تاثیر را کاربری‌های فرهنگی با میانگین رتبه ۴/۲۹ در کلیه ابعاد داشته‌اند که حتی به نوعی با میزان سطح و سطوح هر کاربری طبق جدول شماره ۲ نیز در ارتباط می‌باشد. در کاربری‌های مذهبی، ویژگی‌های عینی-شکلی و در کاربری‌های تجاری-

- قرار گیرد. ۲- عنایت به تفکر نهادینه شدن شهر اسلامی در کلیه برنامه ریزی‌ها در شهر یزد و پرهیز از نگرش‌های یکسان، ضابطه‌ای و ماکت وار به مفهوم شهر اسلامی در شهر یزد. ۳- توجه به نیازهای انسان مسلمان ایرانی یزدی چه در مقیاس شهرسازی و چه در مقیاس معماری و رفع نیازها از طریق ساختار کالبدی مناسب شهری. ۴- توجه به مفاهیم زیبایی و بصری از دیدگاه اسلامی و کاربری آن در سیمای شهر یزد. ۵- توجه در به کارگیری نمادها و نشانه‌های منطبق با فرهنگ ایرانی - اسلامی در کاربری‌ها و نمای ساختمان‌ها در شهر یزد. ۶- توجه به مفهوم و اصل تداوم در هویت و شخصیت شهر یزد از طریق استحراج و پررنگ کردن عوامل مهم و موثر در شخصیت و هویت اصیل شهر یزد و در منطقه یک شهر یزد به‌طور خاص پیشنهاد می‌شود در برنامه‌ریزی‌ها به کاربری‌های فرهنگی که از کاربری‌های موثر بر هویت شهری هم می‌باشد، توجه و اولویت خاصی در نظر گرفته شود هم از لحاظ سطح و سرانه که درصد پایین تری از بقیه کاربری‌ها را به خود اختصاص داده و هم از لحاظ کلیه ویژگی‌های موثر بر هویت و در تمام ابعاد، ضمناً در خصوص ویژگی‌های ذهنی در کاربری‌های تجاری - خدماتی (تداعی کننده، خاطره انگیزی، حس تعلق، نمایی، دلپذیری بصری، نفوذپذیری، سرزندگی، حس شهروندی و زیبایی نمادین) با توجه به اینکه سطح و سرانه بسیار بالایی را هم در منطقه دارند، برنامه ریزی ویژه در راستای افزایش حس تعلق خاطر مکانی در این کاربری‌ها می‌بایست صورت گرفته و از شکل‌گیری کاربری صرفاً بصورت بنای فیزیکی و بدون هویت و ارتباط با شاخصه‌های هویتی شهر و تعلق خاطر شهروندان در شهر جلوگیری گردد.
- منابع**
- ۱- ابراهیمی. محمدحسن. ۱۳۷۵. مدخل بحث درباره شهر اسلامی. فصلنامه مطالعات و تحقیقات شهرسازی معماری (آبادی). شماره ۲۲، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی.
- ۲- احمدی. حمید. ۱۳۸۳. قومیت و قوم‌گرایی در ایران. چاپ چهارم، نشر نی.
- ۳- افشاری بصیر. محمدرضا. شیرین گوران. ۱۳۹۳. بازشناسی مفهوم هویت در معماری و شهرسازی ایران (نمونه موردی: یزد شهر بادگیرها). اولین همایش ملی معماری مسکونی، آموزشکده فنی و حرفه‌ای سما واحد ملایر.
- ۴- امینی. الهام. فرح حبیب و غلامحسین مجتهد زاده. ۱۳۸۶. برنامه‌ریزی کاربری زمین و چگونگی تاثیر آن در کاهش آسیب‌پذیری شهر در برابر زلزله. مجله علوم و تکنولوژی محیط‌زیست. دوره یازدهم، شماره ۳، پاییز.
- ۵- باقری. اشرف‌السادات. ۱۳۸۶. نظریه‌هایی درباره شهرهای قلمرو فرهنگ اسلامی. انتشارات امیرکبیر، تهران.
- ۶- برقی. حمید. احمد تقدیسی. ۱۳۸۷. بررسی چگونگی شکل‌گیری شهرهای اسلامی و ویژگی‌های آن. مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، اصفهان.
- ۷- پرهیزکاری. زهرا. ۱۳۹۲. ابعاد هویتی و زیبایی‌شناسی المان‌ها و نمادهای شهری در معماری ایرانی - اسلامی. همایش ملی معماری و شهرسازی انسان‌گرا، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین.
- ۸- ترکجزی. میلاد. حمیدرضا تقوی. ۱۳۹۲. بررسی تاثیر هویت اسلامی در شکل‌گیری معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی (نمونه مورد مطالعه: شهر ری). همایش معماری پایدار و توسعه شهری.
- ۹- ترکمان. مژده. زهرا عبدی آب بخشایی و محمدرضا لیلیان و پرهام بقایی. ۱۳۹۲. ارزیابی زمینه‌های تحقق‌پذیری شاخصه‌ها در شهرسازی اسلامی. دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی.
- ۱۰- حکمت‌نیا. حسن. بهار نوکار. ۱۳۹۳. تحلیل آسیب‌پذیری کالبدی - فضایی محلات بافت فرسوده در بحران ناشی از زلزله، نمونه موردی: محله حنا از بافت فرسوده منطقه ۲ شهر یزد. اولین کنگره ملی آمایش سرزمین در هزاره سوم با تاکید بر جنوب شرق ایران، زاهدان.
- ۱۱- حسینی. سیده سمیه. ۱۳۹۲. آنچه ما از دست داده ایم (هویت در شهر اسلامی). مجموعه مقالات دومین همایش ملی شهر اسلامی. جلد اول، زمستان، معاونت فرهنگی اجتماعی شهرداری اصفهان.
- ۱۲- حسینی زاده مهرجردی. سعیده. سیدعلی میرنژاد. ۱۳۹۴. تبیین جایگاه مسجد جامع یزد در ایجاد حس

- ۱۹- میرزانیان خمسه. پیوند. عطا اله هرنندی. ۱۳۹۳. تبیین نقش برند شهری در تاثیر زیبایی شناسی شهر بر احساس تعلق خاطر شهروند ایرانی. اولین کنگره تخصصی مدیریت شهری و شوراهای شهر.
- ۲۰- نقی زاده. محمد. ۱۳۹۲. الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول شهر اسلامی. سال اول، شماره ۱، زمستان، نشر فیروزه اسلام.
- ۲۱- نگارستان. فرزین. محمود تیموری و محمد آتشین بار. ۱۳۸۹. تئوری منظر رویکردی بر تداوم هویت در روند نوسازی شهری. مجله باغ نظر، شماره ۱۴، سال هفتم.
22. Dudley Woodberry, 1998. Guest Edition Lim Cities, 15(3), March.
23. Garsivaz-Gazi, Hamid, Mikhail, S. and Estamboli, M.J. 2012. The position of Mosques in Islamic cities and its location design in new cities, Damascus University Journal, 28: 1.
24. Madahi, Seyed Mahdi, Fadavi, Nastaran, Sayadi, Seyed Ehsan, 2011. City With Resoect To Iranian Culture And Identity ,5th Symposium on Advances In Sience & Technology, Mashhad.
25. Walmsley, D.J. 1990. Urban Living Longman Scientific and Technical, Webster, 1998.
- مکان و هویت به فضای کالبدی شهر. سال شانزدهم، شماره ۱، فصلنامه مطالعات ملی.
- ۱۳- رحیم. پرمایه. زینب کرکه‌آبادی و محمد رضا زند مقدم. ۱۳۹۴. جایگاه فضاهاى شهرى در هویت بخشى شهرهاى ایرانى اسلامى از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری مورد مطالعه: منطقه ۱۲ شهرداری تهران. مجله پژوهش‌های جامعه شناختی، سال نهم، شماره اول.
- ۱۴- سالنامه آماری استان یزد. ۱۳۹۰. انتشار ۱۳۹۱، استانداری یزد، معاونت برنامه ریزی، دفتر آمار و اطلاعات.
- ۱۵- موحد. علی. علی شماعی و ابوالفضل زنگانه. ۱۳۹۱. بازشناسی هویت کالبدی در شهرهای اسلامی (مطالعه موردی: شهر ری. فصلنامه علمی - تخصصی برنامه ریزی منطقه ای، سال دوم، شماره ۵.
- ۱۶- مودت. الیاس. سیدمحمد زارع اشکذری. ۱۳۹۳. بررسی شناخت صفات اندیشه دینی و فرهنگی در شهرهای اسلامی (نمونه موردی شهر یزد). اولین کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی.
- ۱۷- مومنی. مصطفی. ۱۳۷۴. نظری بر شهرشناسی جغرافیایی شهرهای ایرانی- اسلامی. نمایه پژوهش، شماره ۱۰-۹، تهران، وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- ۱۸- مهندسان مشاور آرمانشهر. ۱۳۹۱. طرح تفصیلی وضع موجود شهر یزد. شهرداری یزد.

